

ten kasvattaa naisten välistä eriarvoisuutta. Kuka epävirallisten työmarkkinoiden äitien lapset ja kodit hoitaa?

Lisäksi valittu rajausta antaa Pohjoismaissa saavutetusta tasa-arvosta hyvin ruusuisten kuvan ja jättää varjoon ongelmakohdat. Ruotsissa, kuten Suomessa, perhevapaajärjestelmä tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia hoivan tasa-arvoisen jakoon vanhempien kesken. Kuitenkin naiset pitävät suurimman osan vanhempainvapaista, Suomessa jopa 90 prosenttia, ja sen jälkeenkin kantavat suurempaa

vastuuta lastenhoidosta ja koti- töistä. Ruotsissakin on Suomea vastaava tilanne, jossa suuri osa isistä ei pidä itsenäisiä perhevapaista.

Perhevapaat ja tasa-arvo ovat suomalaisessa keskustelussa jälleen tapetilla, kun Sanna Marinin hallitus sorvaa perhevapaauudistusta Sipilän hallituksen kaatuneen uudistusyrityksen jälkeen. Korporatistisessa järjestelmässämme valtaa käyttävistä tahoista esimerkiksi Elinkeinoelämän keskusliitto ajaa mallia, jossa perhevapaoikeuksia leikattaisiin

tasa-arvon nimissä. Collinsin teokseen tutustumalla voi sukeltaa niiden äitien elämään, joita järjestelmä ei tue. Halutaanko suomalaisessa sosiaalipolitiikassa todella kulkea individualistisempaan suuntaan?

Jos Twitter-kuplaan(i) on uskomista, Yhdysvalloissa moni haluaisi ottaa oppia Pohjoismaista ja nousemassa on kansanliike, joka vaatii lakia perhevapaista. Kyseessä on tärkeä yhteiskunnallinen keskustelu, jossa Collinsin teoksella on merkittävä rooli.

Euroopan murros

MATTI VIRTANEN

Wienin yliopiston historian professorin Philipp Therin paksumu kirja on monella tapaa tuore ja perusteltu kuvaus Euroopan lähihistoriasta, saranavuotena 1989.

Murroksen symboliseksi tihentymäksi ovat kiteytyneet kuvat Berliinin muurin murtumisesta, vaikka se oli pikemmin seuraus kuin syy. Ther listaa vaikuttavan luettelon siitä, mitä tuon yhden vuoden aikana ehti tapahtua: vuoden alussa Puolan kommunistinen puolue ja riippumaton ay-liike sopivat, että kesäkuussa pidetään vapaat parlamenttivaalit; Unkarin kommunistinen puolue päätti keväällä sallia monipuoluejärjestelmän; kesäkuun vaaleissa Puolan kommunistinen puolue koki murskatappion; DDR:n kansalaisten siirtyminen joukoittain

Unkarin kautta länteen kesällä; massamielenosoitukset DDR:ssä syksyllä, jotka johtivat muurin murtumiseen marraskuussa; Tšekkoslovakian samettivallankumous marraskuussa; joulukuussa Moskova tunnusti Molotov–Ribbentrop-sopimuksen salaisen etupiiriliitteen olemassaolon, mikä antoi sysäyksen Baltian maiden itsenäistymispyrkimyksille; Romanian diktaattori Nicolae Ceausescu ja hänen vaimonsa teloitettiin 25. joulukuuta.

Seuraavana vuonna lista jatkui: jyrkästi kansallismieliset voittivat Jugoslavian osavaltioiden vaalit; DDR:n loppu valuuttaunionin ja Länsi-Saksaan liittymisen kautta; aseellisen konfliktin puhkeaminen Jugoslaviassa; Viron, Liettuan ja Latvian itsenäistyminen elokuus-

Philipp Ther
Euroopan historia
vuodesta 1989
Uusi talousjärjestys
Vastapaino, 2019

sa 1991; kommunismin loppu sen viimeisessä linnakkeessa Albaniassa; Neuvostoliiton virallinen lakkauttaminen joulukuussa 1991.

Miten neuvostokommunismin näin nopea romahtaminen oli mahdollista? Suosituksi varsinkin USA:ssa noussut selitys oli, että Ronald Reagan pakotti asevarustelua kiihdyttämällä 1980-luvulla Neuvostoliiton polvilleen. Vanhojen miesten gerontokratian jälkeen johtoon nousut Mihail Gorbatshov olisi tätä kautta patistettu luopumaan asekilpailusta ja siirtymään oman

kehnon taloutensa uudistuksiin, perestroikaan.

Therin selityksen painopiste on toisaalla. Keskeinen käännekohta on hänen mielestään Helsingin ETY-kokouksen päätökset vuonna 1975. Aikalaiset arvioivat, että ETYK sementoi toisen maailmansodan jälkeiset rajat ikuisiksi, mutta se merkitsi liennytyksen alkua Euroopassa. Taloudelliset siteet lännen ja idän välillä alkoivat kehittyä uudella tavalla, ja ennen kaikkea: itäiset oppositioryhmät saivat monin tavoin tuulta purjeisiinsa.

Eturivissä tässä kehityksessä oli Puola, jonka Itämeren kaupunkien telakat alkoivat saada tilauksia myös lännestä. Ei ollut sattuma, että nimenomaan Gdanskissa syntyi ensimmäinen itäblokin vapaa ay-liike Solidarisuus, joka levisi nopeasti kaikkialle Puolaan. Vaikka liike muutamaksi vuodeksi tukahdutettiin, 1980-luvun loppupuolella sen annettiin taas toimia. Ja juuri Solidarisuus pakotti Puolan hallituksen vapaisiin vaaleihin alkuvuodesta 1989, ja se päätös herätti sitten kaikkien itäblokin maiden aktivoituneet oppositiovoimat nopeaan toimintaan. Puola oli näin ensimmäinen domino, joka sai koko jonon kaatumaan – ja lähes viimeisenä kaatui sitten isoin domino eli Neuvostoliitto. Gorbashovin ansio oli siinä, että hän antoi sen kaiken tapahtua.

Ther kirjoittaa: ”Mikään valankumous maailmahistoriasa ei toteudu ilman maantieteellistä keskusta, oli se sitten vuoden 1789 Pariisi tai vuoden 1917 Pietari. Mistä vuosien 1989–1991 vallankumoukset alkoivat ja ketkä niitä muovasivat? Jos haluaisi pitää kiinni yhdestä symbolisesta paikkakunnasta, se

voisi olla puolalainen Gdanskin kaupunki.”

Lähes samana ajanjaksona rinnalla kulki talousajattelun murros länsimaissa. 1970-luvun öljykriisi alkoi koetella toisen maailmansodan jälkeen lännessä vallinnutta valtiojohtoista yhteiskuntapolitiikkaa. Vaihtoehdoksi alkoi nopeasti nousta uusliberalistinen linja, jonka ensimmäisiä kehittäjiä oli Friedrich von Hayek: vähemmän valtiota, vähemmän sääntelyä, enemmän yksityistämistä – annetaan markkinoiden toimia. Linjan ensimmäinen kovaotteinen toteuttaja Euroopassa oli Margaret Thatcher ja heti perään USA:ssa Ronald Reagan.

Vuoden 1989 murroksessa uusliberalistinen ideologia löi läpi sekä idässä että lännessä. Idässä oli täysin kyllästytty neuvostomallisen valtiososialismin tehottomuuteen ja ahdistavuuteen. Lännessä murros tarkoitti sitä, että järjestelmäkilpailu oli nyt ohi. Toisen maailmansodan jälkeen lännessä oli suhtauduttu suojeasti vasemmiston pyrkimyksiin hyvinvointivaltion rakentamiseksi, koska lännen täytyi osoittaa paremmuutensa kansalaisten elämänolojen parantamisessa. Vuonna 1989 länsi koki olevansa järjestelmäkilpailun voittaja ja suunta saatettiin vaihtaa talouden tehokkuuden kasvattamiseen ja julkisten menojen karsimiseen – mitä samanainen globaali taantuma ruokki (myös Suomessa).

Uusliberalistinen talouspolitiikka iski terävimmän Neuvostoliiton vallasta vapautuneisiin itäisen Keski-Euroopan maihin. Ensimmäisenä valtiososialismista luopui Puola. Uudistusten kulusta ja rahoituksesta määräsivät Kansainvälinen valuuttarahasto ja Maailmanpankki. Suun-

nitelmana oli šokkihoito: kertarysäyksenä poistetaan elintarvikkeiden ja polttoaineiden tukipalkkiot, kannattamattomat suuryritykset lakkautetaan tai yksityistetään, kaikkien tuotteiden hinnat vapautetaan ja rajat avataan ulkomaisille firmoille.

Seurauksena oli syvä taantuma. Vuosina 1990–1991 Puolan bkt väheni 18 prosenttia, teollisuustuotanto putosi kolmanneksen, inflaatiota ei nujerrettu ja palkkarajoitukset vain hillitsivät kysyntää. Työttömyys kasvoi rajusti, vuonna 1992 jopa 2,3 miljoonaa puolalaista eli 13,5 prosenttia työvoimasta oli vaila työtä. Kaiken seurauksena oli, että jälkikommunistinen vasemmistopuolue voitti vuoden 1993 parlamenttivaalit. Läntiset tiedotusvälineet olivat yllättyneitä ja järkyttyneitä.

Kun kehitys kaikissa entisen itäblokin maissa oli 1990-luvun alkupuolella samansuuntaista, uusliberalistista linjaa pehmennettiin ja hidastettiin. Ja nyt vanhat EU-maat kiinnostuivat uudesta tilanteesta. Alkoi syntyä kaksisuuntainen liike vanhan ja uuden Euroopan välille: lännestä itään virtasi sijoituksia ja investointeja, idästä länteen kulkivat työikäiset maahanmuuttajat. Asetelma on hyödyttänyt ja hyödyttää molempia. Vanhojen EU-maiden, varsinkin Saksan, yritykset ovat siirtäneet tehtaitaan uudelle halvemmalle puolelle. Volkswagen-konsernin ja sen alihankkijoiden sijoitukset Puolaan, Tšekkiin, Slovakiaan ja Unkariin hävittivät Saksasta arviolta 100 000 työpaikkaa.

Massiivisen maastamuuton pioneereja olivat itäsaksalaiset, joista puolitoista miljoonaa siirtyi Länsi-Saksan puolelle pian muurin murruttua. 1990-luvun puolivälistä alkaen

noin kaksi miljoonaa puolalaista muutti länteen, syntyi käsite ”puolalainen putkimies”. Runsas maastamuutto vähensi lähtömaiden sosiaalimenoja ja muuttajat lähettivät rahaa perheilleen kotimaahan. Ja muutoliike toimi myös toisin päin. Vuosien 2008–2009 globaalin taantuman aikana 300 000 puolalaista työmuuttajaa palasi säästöineen kotimaahansa ja investoivat siellä uuden elämän rakentamiseen. Therin mukaan heidän ansiostaan Puola saavutti 1,6 prosentin talouskasvun myös kriisivuonna 2009, kun Saksassa pudotusta oli 5,1 prosenttia (ja Suomessa 8 prosenttia).

Vuonna 2002 EU päätti, että kahdeksan itäisen Keski-Euroopan valtiota – Viro, Latvia, Liettua, Puola, Slovakia, Slovenia, Tsekki ja Unkari – ovat toteuttaneet menestyksekkään tai lu-

paavan muutoksen kohti demokratiaa ja markkinataloutta, ja niistä tuli unionin uusia jäsenvaltioita kaksi vuotta myöhemmin. Vuonna 2007 myös Romania ja Bulgaria liittyivät EU:hun.

Kirjansa lopulla Ther osoittaa, kuinka vuosien 2008–2009 kriisin jälkeen Euroopan mentaalinen kartta on muuttumassa. Vanha ja uusi Keski-Eurooppa on alkanut näyttää samalla lailla yhdentyneeltä kuin se oli ollut ennen toista maailmansotaa, mutta nyt ongelmaksi ja eräänlaiseksi takapajulaksi on muuttumassa Etelä-Eurooppa. Vuodesta 2010 Kreikan bkt on vähentynyt yli 30 prosenttia. Vielä 1980-luvulla Italia oli viidenneksi suurin läntinen teollisuusmaa. Menestys johtui paljolti Italian vahvasta asemasta elektroniikka- ja tietokone-teollisuudessa. Olivetti toi markkinoille

jo 1981–1983 useita mikrotietokoneita, muun muassa siihen aikaan sensaatiomaisen kannettavan tietokoneen. Kovan kilpailun takia Olivetti joutui lopettamaan koneiden tuotantonsa vuonna 1997. Vuosina 2008–2010 Italiasta hävisi 532 000 teollisuuden työpaikka, ja trendi on jatkunut siitä pitäen.

Syntyneen peruskuvion Philipp Ther pelkistää näin: ”Samalla kun eteläeurooppalaiset kriisimaat ovat euron käyttäjinä sidottuja saksalaiseen finanssi- ja talouspolitiikkaan, uudet EU-maat tarjoavat puolestaan tehtaan paikkoja Saksan teollisuudelle, joka tällä tavoin voi tuottaa kustannustehokkaasti. Tämä asetelma selittää osaltaan sitä, miksi Saksa ja saksalaiset konsernit ovat saavuttaneet Euroopassa taloudellisen (yli)voiman.”